

واکاوی تأثیر انیمیشن‌های شرکت دیزنی بر کودکان با رویکرد تربیت دینی

(رده سنی ۳-۷)

زینب امیدی مقدم^۱

چکیده

شرکت والت دیزنی به عنوان یکی از پیشگامان صنعت سرگرمی و تولید انیمیشن از تأثیرگذارترین رسانه‌ها بوده و نقش مهمی در شکل‌گیری باورها و ارزش‌های کودکان دارد. کودکان ۳ تا ۷ سال به دلیل ویژگی‌های رشدی-شناختی و میل به تجربه فانتزی جهان پیرامون به شدت تحت تأثیر محتواهای رسانه‌ای قرار دارند. انیمیشن‌های دیزنی با ترویج مفاهیم خاصی همچون سکولاریسم، به تحریف باورهای دینی و ارائه کلیشه‌های نژادی و فرهنگی می‌پردازد که منجر به آسیب‌های شناختی و تربیتی در کودکان می‌شود. در این پژوهش، با تحلیل اجمالی بر محتوای سه انیمیشن "موش سرآشپز"، "شیرشاه" و "یخ زده" آثار تربیتی خشونت و پرخاشگری رفتاری، تجربه بصری معاشقه، تجربه رب النوع‌های فانتزی در کودکان مورد توجه قرار گرفت. علاوه بر حیطه رفتار، ساحت شناختی کودکان نیز تحت تأثیر فرار روایت‌هایی چون شیطان پرستی، اومانیسم و لذت‌گرایی افراطی قرار می‌گیرد.

کلید واژه‌ها: انیمیشن، تربیت دینی، کودکان

^۱ . طلبه سطح ۲. حوزه علمیه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)..ZOMIDIM79@GMAIL.COM. 1404.

شرکت والت دیزنی به عنوان یکی از پیشگامان صنعت سرگرمی و تولید انیمیشن از تأثیرگذارترین رسانه‌ها بوده و نقش مهمی در شکل‌گیری باورها و ارزش‌های کودکان دارد. انیمیشن‌های والت دیزنی با ارائه پیام‌ها و ارزش‌های جانبدارانه و تک سویه، پیامهای آشکار و پنهانی از محتواهای مدنظر را به کودکان ارائه کرده که واکاوی تأثیرات آن‌ها در ساحت آموزه‌های دینی و فرهنگی در سطوح عمیق فکری-شناختی و آثار اولیه و ثانویه آن در کودکان ضروری است. کودکان (۳ تا ۷ سال) به دلیل ویژگی‌های رشدی-شناختی و میل به تجربه فانتزی جهان پیرامون به شدت تحت تأثیر محتوای رسانه‌های مذکور قرار دارند. رده سنی (۳-۷) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا در این دوره، ذهن کودک به شدت در حال شکل‌گیری و پذیرش الگوهای رفتاری، شناختی و ارزشی است و انیمیشن‌ها به عنوان رسانه‌ای تأثیرگذار می‌توانند نقش مهمی در تربیت و رشد کودک داشته باشند. این تأثیرات از نگاه اندیشمندان حوزه تربیت و رسانه دور نمانده و مطالعات محدودی در این زمینه صورت گرفته است. در این خصوص آنچه توسط برخی دانش پژوهان، دانشجویان و فعالان این عرصه فرهنگی کارشده تا کنون در دو بخش تأثیرات ایدئولوژیک (کتاب اسطوره‌های صهیونیستی در سینما، محمد حسین فرج نژاد، بهار ۱۳۸۸) و تحلیل محتوایی (مقاله یهود و سینمای کودک؛ ترویج ایده‌ها و افکار، احمد صبوری نژاد، ۱۳۹۷). ارایه شده است. پژوهش پیش رو در صدد است تأثیر تحولات انیمیشن‌های دیزنی در ساحت تفکر و شناخت را مورد بررسی قرار دهد.

۱. مفهوم شناسی

پیش از بررسی آثار انیمیشن های دیزنی، لازم است مفهوم کلمات اصلی و پرتکرار روشن شود.

۱.۱ معنای انیمیشن

انیمیشن به معنای "زندگی بخشیدن" است و به فرآیند ایجاد توهم حرکت از طریق نمایش متوالی تصاویر ثابت اطلاق می شود. این هنر به انیماتورها اجازه می دهد داستان ها را با استفاده از تصاویر، مدل ها یا عروسک ها به تصویر بکشند. انیمیشن می تواند شامل انواع مختلفی از رسانه ها باشد، از جمله فیلم های سینمایی، سریال ها و ویدیوهای تبلیغاتی. در واقع، انیمیشن به عنوان یک ابزار خلاقانه برای بیان داستان ها و ایده ها در نظر گرفته می شود. (صفورا، ۱۳۹۳، ص ۷۳).

۱.۲ معنای رویکرد

رویکرد به معنای روش یا شیوه ای خاص برای مواجهه با یک موضوع یا مشکل است. این کلمه به نگرش و موضع گیری نسبت به مسائل اشاره دارد و می تواند شامل استراتژی ها و تاکتیک های مختلف باشد. در واقع، رویکردها می توانند به صورت شناختی یا رفتاری عمل کنند و به فرد کمک کنند تا بر چالش ها غلبه کند. واژه های مترادف شامل فرم، روش، و تاکتیک هستند (دکتر معین، فرهنگ فارسی معین، ۱۳۸۹، ص ۵۶).

۱.۳ معنای تربیت دینی

تربیت در فرهنگ لغت به معنای پرورتن، پروران، آداب و اخلاق را به کسی آموختن است؛ حال تربیت دینی به معنای نهادینه سازی آموزه های دینی در فرد است که شامل فرآیندهایی برای شکوفایی فطرت های الهی و ایجاد ارتباط با خدا، خود، دیگران و طبیعت می شود. این نوع تربیت به پرورش ایمان و تقویت ارزش های اخلاقی می پردازد و هدف آن ایجاد شخصیتی متعهد به اصول دینی است. تربیت دینی از مراحل اولیه زندگی آغاز می شود و بر اساس شناخت، بصیرت و محبت شکل می گیرد. (دکتر معین، فرهنگ فارسی معین، ۱۳۸۹، ص ۴۴۳). این انیمیشن ها عموماً مفاهیم دینی را نادیده می گیرند و بر ارزش های انسانی و فلسفی مانند اومانیسم و پست مدرنیسم تأکید می کنند. استفاده از نمادهای ضد دینی و عدم ترویج ارزش های مذهبی در این انیمیشن ها می تواند بر جهان بینی و گرایش های دینی کودکان تأثیر منفی بگذارد. همچنین، برخی از انیمیشن های دیزنی ممکن است الگوهای رفتاری ناپسند یا مضامین نامناسب را ترویج کنند که برای کودکان مناسب نیست. (صبوری نژاد، ۱۳۹۸، ص ۱۰۲۸).

۲. تحلیل مضامین فرهنگی و فلسفی در انیمیشن‌های دیزنی

انیمیشن‌های دیزنی به صورت رسمی به عنوان ضد دینی شناخته نشده‌اند. با این حال، برخی منتقدان و منابع در ایران و جهان اسلام برخی آثار دیزنی مانند میکی‌موس، ملوان زبل، تام و جری و دامبو را به دلیل القای تفکرات یهود و تخریب دین اسلام نقد کرده‌اند، اما این دیدگاه‌ها جنبه رسمی ندارند و بیشتر مبتنی بر برداشت‌های فرهنگی و مذهبی خاص هستند. همچنین، برخی مطالب مطرح شده درباره وجود نمادها و پیام‌های شیطانی یا ایلومیناتی در انیمیشن‌های دیزنی وجود دارد که این موارد نیز به صورت رسمی توسط دیزنی تأیید نشده‌اند و بیشتر در قالب نظریه‌های انتقادی مطرح شده‌اند. در مجموع، هیچ انیمیشن دیزنی به طور رسمی از سوی نهاد یا سازمان معتبری به عنوان ضد دینی معرفی نشده است، اما برخی منابع و منتقدان معتقدند که برخی آثار این شرکت با هدف القای تفکرات یهود و تخریب دین اسلام ساخته شده‌اند و در برخی موارد، پیام‌های مخفی و نمادهای شیطانی در آنها وجود دارد. این ادعاها بیشتر جنبه انتقادی و نظری دارند و دیزنی به طور رسمی این اتهامات را نپذیرفته است. (فرج نژاد، ۱۳۸۸، ص ۴۷).

۲.۱ فردگرایی

عقل ستیزی و عقل گریزی نیز از دیگر مبانی پست‌مدرنیسم شمرده می‌شود. چرا که عقل، منشأ بسیاری از قواعد زندگی جمعی است و پست‌مدرنیسم با تکیه مفرط بر فردگرایی، سرسازش با هیچ قانون اجتماعی را ندارد و همواره افراد را به درهم شکستن -بر مبنای احساس و میل درونی فرد و غریزه- و تغییر دادن همه قواعد، تشویق می‌کند (دلوز، ترجمه نجف زاده، ۱۳۸۶، ص ۳۲). با نفی عقل و بازگذاشتن مسیر هوای نفس فردی، هر کس اجازه دارد با نفی تمام آنچه دیگران می‌گویند، صرفاً بر اساس میل و غریزه خود، عمل کند. پرواضح است که چنین وضعیتی در عمل، منجر به نوعی آنارشیزم و هرج و مرج اجتماعی می‌شود که هیچ مرجع معتبری برای رسیدگی به کشمکش‌های ناشی از آن باقی نخواهد ماند، زیرا هیچ کس نباید و نمی‌تواند مانع آزادی بی‌حد و حصر دیگران شود. اما در انیمیشن‌ها می‌بینیم که شخصیت اصلی که تمام مرزهای زندگی جمعی و به‌ویژه آموزه‌های والدین و مخالفت‌های آنها را درنور دیده، در نهایت همواره به خلق و کشف دنیای نویی می‌پردازد که با هیچ یک از آن قوانین سازگار نیست و عجیب این که این دنیای جدید، همیشه بسیار بهتر و بی‌عیب و نقص‌تر از چیزی است که بتوان تصور کرد و صدها نکته که تحسین همگان و به‌ویژه مخالفان - به ویژه والدین نگران - را برمی‌انگیزد تا حدی که آنها را واداشته تا شیوه زندگی پیشین خود را به‌طور کامل و با رغبت ترک کرده و در این دنیای جدید، فارغ از مشکلات گذشته با شادی زندگی کنند. (صادقیان، ۱۴۰۰، ص ۲۳)

تمدن جدید غرب، بر پایه مبانی اومانیستی شکل گرفته است. اومانیسم یا همان اصالت انسان، به معنی محوریت انسان در هستی و تسلط کامل وی بر سرنوشت خویش است. در این دیدگاه انسان در جایگاه

خداوندگاری قرار گرفته که با تکیه بر عقل خود، برای خود، جامعه، و هر چه بتواند تصمیم‌گیری می‌کند. از منظر اعتقادی می‌توان گفت، اصالت انسان، بزرگ‌ترین شرک و بی‌عدالتی است؛ چرا که به این طریق همه چیز بر محوریت انسان تعریف می‌شود و این در نقطه مقابل جهان‌بینی الهی است که خداوند را محور و کانون هستی قلمداد کرده و همه چیز انسان و جهان را به دست او می‌داند. لذا اسلام با اومانیسیم جمع نمی‌شود. (عباسی، ۱۳۸۲، ص ۶۱)

۲.۲ اومانیسیم

اومانیسیم در انیمیشن‌ها به صورت یک نیروی فوق‌العاده برای شخصیت اصلی داستان و موفقیت بی‌حد و حصر او در تمام اهدافش نمایان می‌شود به طوری که مخاطب را به نوعی اعتیاد در تحقق خواسته‌هایش می‌کشانند. در انگاره اومانیسیم سهم مقدرات در زندگی فرد ناچیز و عوامل مزاحمی قلمداد شده اند که با تلاش فرد رفع می‌شوند. این تفکر در انیمیشن‌های غربی به قدری پررنگ است که حتی در انیمیشن مذهبی «شاهزاده مصر» که به روایت زندگی حضرت موسی [علیه‌السلام] می‌پردازد (البته با تحریف‌های محتوایی قابل توجهی که در آن صورت گرفته) نقش ایشان در نجات قومش بسیار پررنگ‌تر و مهم‌تر از پروردگار است و مانند سایر آثار هالیوودی، بشر با غلبه بر مشکلات به پیروزی دست می‌یابد. (صادقیان، ۱۴۰۰، ص ۲۰).

شاید بتوان گفت، از مهم‌ترین آسیب‌های چنین طرز تفکری در حوزه اعتقادی، بی‌معنا شدن مفهوم قضا و قدر الهی و نفی ربوبیت خداوند است؛ در حالی که قرآن می‌فرماید: «قل لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا الا ماشاء الله» (یونس: ۴۹) به علاوه این امر، باعث شکل‌گیری شخصیتی با انتظارات غیرواقعی و تصویری موهوم از توانمندی‌های خویش می‌شود که در عمل، با شکست و ناکامی مواجه می‌شود و منبع معنوی و ماورایی برای تسکین آلام خویش نمی‌یابد.

۲.۳ لذت‌گرایی

شخصیت‌های دیزنی نمادهای لذت‌گرایی انسانی هستند؛ زیرا آن‌ها اغلب در مسیر جستجوی لذت، استقلال و تحقق خواسته‌های شخصی قرار دارند؛ مانند «رمی» یا «تیمول» که یاد می‌گیرند به توانایی‌های خود اعتماد کنند و به دنبال رویاهایشان بروند، یا «السا» که نماد قدرت درونی و استقلال است. این شخصیت‌ها ویژگی‌های انسانی و قابل همذات‌پنداری دارند که مخاطب را به تجربه احساسات و لذت‌های فردی دعوت می‌کند و تأکید بر رشد شخصی و پذیرش خود دارند. در بسیاری از داستان‌ها، شخصیت‌ها به جای پیروی صرف از قوانین یا سنت‌ها، به دنبال لذت بردن از زندگی در لحظه و تحقق خواسته‌های خود هستند، که بازتابی از فلسفه لذت‌گرایی است. شخصیت‌های دیزنی با نمایش شادی، هیجان و آزادی در رفتارشان، به صورت بصری و احساسی لذت‌گرایی را به مخاطب منتقل می‌کنند و اغلب در برابر محدودیت‌ها و موانع

حق‌مدار را می‌توان در حرکت بی‌مانند امام حسین (علیه‌السلام) در واقعه کربلا مشاهده کرد که ایشان پیروزی ظاهری را فدای التزام به حق نمودند (کهون، ترجمه رشیدیان، ۱۳۸۱، ۱۳۴ ص).

۲. نفی رابطه علیت: این اصل از نتایج جدایی‌ناپذیر عقل‌گریزی است. پست‌مدرن‌ها با نفی علیت، معتقدند که علیت چیزی نیست، جز عادت ذهن، به پی‌درپی دیدن امور و اثر شباهت. این اصل در تعلیم و تربیت به صورت نفی رابطه بین عمل و عکس‌العمل یا به تعبیری فعل و نتیجه آن نمودار می‌شود. به نظر می‌رسد (به نظر نگارنده) در بسیاری از انیمیشن‌ها، رابطه جدی و معناداری بین رفتار شخصیت‌ها و نتیجه عملشان وجود ندارد. در نتیجه خیلی چیزها به صورت تصادفی اتفاق می‌افتد و بسیاری از رفتارها و جریان‌ها با وجود نادرست بودن به پایانی خوش ختم می‌شوند. نفی رابطه بین عمل فرد و سرنوشت او، اعتقاد به معاد و عاقبت‌نگری را متزلزل می‌کند و انگیزه درونی فرد را برای ملتزم بودن به خیر و رفتار صحیح، کم‌رنگ می‌کند و از طرفی موجب شکل‌گیری انتظارات غیرواقعی در کودک شده و او را به موفقیت و سرانجامی خوش در همه کارها عادت می‌دهد، بدون اینکه این موفقیت، حاصل منطقی عمل صحیح او باشد (دلوز، ترجمه مشایخی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۵).

۳. ترویج فلسفه لذت‌گرایی (هدونیسم): وقتی عقل، شرع، قانون و اخلاق، جهت‌گیری‌های زندگی فرد را ترسیم نکنند و فرد به دنبال اهداف و غایات تربیتی خاصی نباشد؛ خواه ناخواه غرایض و امیال زودگذر نفسانی، وجود وی را در بر گرفته و زندگی او را به سوی اصالت لذت، رهبری خواهند نمود و این چیزی است که پست‌مدرن‌ها علاوه بر اینکه از پذیرش آن ابایی ندارند، بلکه به شدت به سوی. زندگی کردن صرفاً در زمان حال، فارغ از گذشته و آینده و لذت بردن هر چه بیشتر از هر چیز خوشایندی، بدون در نظر گرفتن نتایج کوتاه یا دراز مدت آن تشویق می‌کنند. ناگفته پیداست که چنین تفکری چه دنیای سطحی و پرتزاحمی را در پی خواهد داشت؛ هر چند در انیمیشن‌ها هیچ‌گاه نتیجه ناگواری به بار نمی‌آید و همه چیز ختم به خیر می‌شود!

۴. فردگرایی افراطی: تأکید بر فردگرایی و کثرت‌گرایی افراطی نیز از دیگر دستاوردهای پست‌مدرنیسم است که منجر به تباین و عدم تفاهم بنیادین بین افراد جامعه می‌شود. تأکید بر فردیت افراد به بهانه بها دادن به استعدادها و خاص هر کس و فراهم کردن زمینه بروز امیال فردی به بهانه خلاقیت و با شعار ساختارشکنی، باعث کم‌رنگ شدن بُعد اجتماعی زندگی شده و باعث می‌شود فرد به جای همدلی با دیگران و همراهی با قوانین اجتماعی، میل خود را همچون بتی بپرستد و خود را تنها در برابر «آن چه دلش می‌خواهد» ملتزم بداند.

نتیجه گیری

با توجه به مباحث پیشین، به نظر می‌رسد برخلاف تصور عمومی، سرگرم کردن کودکان با انیمیشن، چندان هم خالی از مخاطره نیست؛ چرا که بر خلاف تصور عموم مردم، هدف این انیمیشن‌ها در درجه اول، القاء سبک خاصی از زندگی و تربیت افراد بر اساس جهان‌بینی و ایدئولوژی الحادی است و نه سرگرم ساختن کودکان، اما این مفاهیم چنان زیرکانه و پنهان‌القاء می‌شوند که اکثر افراد از توجه به آنها غافلند و بیشتر وجه سرگرمی و جذابیت صوری آنها را مد نظر قرار می‌دهند.

برخی از این مفاهیم پنهان عبارتند از: القاء فلسفه اومانیسم، شرک، شیطان‌پرستی، خشونت، سکس، مصرف مشروبات الکلی و مواد مخدر، ترویج رقص و موسیقی محرک، اغراض سیاسی و مشروعیت بخشی به صهیونیسم، القاء مضامین پست مدرنی چون نفی فراروایت‌ها، عقل‌ستیزی، نفی علیت، فردگرایی افراطی و لذت‌گرایی. لذا باید هم در انتخاب آنها و هم در ساعات استفاده از آنها، دقت بیشتری به عمل آید. اهمیت این مسئله وقتی دوچندان می‌شود که توجه داشته باشیم کودکان به دلیل تجربه اندک و رشد عقلی محدود خود، در وضعیتی بسیار تلقین‌پذیر قرار دارند و قادر به تمیز حق و باطل و نقد امور نیستند؛ بنابراین در برخورد با آموزه‌های مختلف، به صورتی منفعل و پذیرنده عمل می‌کنند و به سادگی القائات دیگران را به عنوان واقعیتی اصیل می‌پذیرند و این والدین و مربیان هستند که باید در انتخاب خوراک فکری کودکان دقت کرده و از معصومیت و سلامت روحی آنها محافظت کنند و همان‌طور که در مورد سلامت جسم ایشان مراقبت و دقت کافی می‌کنند، در این مورد نیز حساسیت و دقت لازم را داشته باشند.

پرواضح است که هدف از طرح چنین مباحثی، این نیست که تماشای انیمیشن‌ها را به کلی طرد و ممنوع کنیم؛ چرا که چنین امری با توجه به مقتضیات عصر حاضر نه مطلوب است و نه ممکن؛ بلکه هدف آن است که والدین در گزینش انیمیشن‌ها، دقت بیشتری به عمل آورند و با خیال آسوده، ذهن پاک کودکان خود را به دست شرکت‌های انیمیشن‌سازی چون والت دیزنی نسپارند و در هنگام تماشای انیمیشن‌ها، خود نیز مانند منتقدی آگاه در کنار کودکان حضور یابند.

این ایده هر چند به صورت جهت‌دار و کنترل شده می‌تواند زمینه‌ساز خلاقیت کودک و نوجوان شود و او را به پیمودن و آزمودن راه‌های جدید و یافتن مسیرهای نوآورانه تشویق کند؛ اما چون مبتنی بر نفی همه قوانین و خطوط قرمز بوده و هیچ مرزبندی را بر نمی‌تابد، در عمل می‌تواند بسیار خطرناک باشد و منجر به نوعی لجام‌گسیختگی و خودکامگی شود. به‌ویژه در دوران نوجوانی که فرد به‌طور معمول در مورد ارزش‌ها، سنت‌ها و هنجارهای جامعه، دچار تردید می‌شود، اگر سنگ بنای صحیح و محکمی برای بازسازی عقاید خود نداشته باشد، ممکن است دچار آسیب‌ها و تهدیدهایی شود که آثار آن تا سال‌های متمادی و حتی تا آخر عمر در زندگی او ساری و جاری باشد. به‌طور مثال تصور کنید نوجوانی که در کودکی در قالبی بسیار شیرین و جذاب

با شخصیت‌های انیمیشنی مأنوس شده که با عبور از همه خط قرمزها و هنجارهای جامعه و البته توصیه‌های بزرگترها همیشه به نتایج تحسین برانگیزی دست یافته که همان بزرگترها را به اعجاب و تحسین واداشته است.

اگر این نوجوان تصمیم بگیرد راه‌های غیرمعمولی را برگزیند تا او هم طرحی نو دراندازد، مثلاً بخواهد راه‌های غیراخلاقی، چون اعتیاد یا همجنس‌بازی را در پیش گیرد، چگونه و با چه منطقی می‌توان او را بازداشت؟ حتی اگر نوجوان این حد از هنجارشکنی را در پیش نگیرد، باز هم کم‌ترین آسیب چنین طرز فکری این است که فرد، دیگر پاسدار حریم ارزش‌ها نخواهد بود و در خود، انگیزه قوی برای التزام عملی به آنها نخواهد یافت. چنین فردی نه تنها از لحاظ موضع‌گیری در برابر حق و باطل متزلزل و سست خواهد بود؛ بلکه در برابر حریم شکنان نیز بی‌تفاوت بوده و سعی می‌کند شیوه رفتار آنها را نیز به عنوان سبک متفاوتی از زندگی بپذیرد و به عقیده آنها احترام بگذارد. این درحالی است که در تربیت اسلامی، ضمن احترام به فردیت افراد و تمایزهای آنان که از آن به «وسع‌های مختلف» انسان‌ها یاد می‌شود، مسیر حق و باطل به روشنی ترسیم شده و از تبعیت کورکورانه از سنت‌های جامعه و آداب پیشینیان نهی شده است و انبیاء و مصلحان، همواره افراد را به تجدیدنظر در سنن اشتباه پیشینیان تشویق کرده‌اند؛ اما تفاوت این ساختارشکنی با ساختارشکنی پست‌مدرن، در جهت‌گیری آن است (باقری، ۱۳۸۵، ص ۸۹).

۱. دوست محمدی، احمد؛ صبوری نژاد، احمد؛ "یهود و سینمای کودک؛ ترویج ایده‌ها و افکار"، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۸، ص ۱۰۴۱-۱۰۲۱.
۲. صفورا، محمدعلی؛ افشار مهاجر، کامران؛ حسینی شکیب، فاطمه، "بررسی ساختاری انیمیشن تلویزیونی و ارائه الگوی تحلیل متن"، نشریه هنرهای زیبا-هنرهای نمایشی و موسیقی، دوره ۱۹، ش ۱۳۹۳، ص ۸۲-۷۱. ۴. نزاکی، فرزانه؛ درخشه، جلال، "رمزگشایی اسطوره در نظام های نشانه‌ای"، نامه پژوهش فرهنگی، سال دوازدهم، ش ۱، ش مسلسل ۱۳، ۱۳۹۰، ص ۲۰۲-۱۸۵.
۳. شاه قاسمی، احسان؛ خالقی پور، مریم؛ "انیمیشن‌های فانتزی و تخیلی کودکان: یک مطالعه کیفی"، مجله جهانی رسانه، دوره پانزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، ص ۱۰۷-۱۳۵.
۴. فرج نژاد، محمد حسین؛ "اسطوره‌های صهیونیستی در سینما"، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، بهار ۱۳۸۸.
۵. صادق زاده، علی رضا؛ حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی؛ "تربیت اسلامی (همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع))"، مرکز مطالعات تربیت اسلامی وابسته به معاونت آموزش و پرورش، زمستان ۱۳۷۹.
۶. صفاتاج، مجید؛ سلطه پنهانی، سیطره نامرئی صهیونیسم بر سیاست؛ فرهنگ و افکار ملت‌ها، انتشارات آرون، ۱۳۹۲.
۷. جعفرزاده، محسن؛ "کمپانی صهیونیستی والت دیزنی؛ ناشر ارزش‌های آمریکایی به بهانه نقد انیمیشن «یخ زده»"، خبرگزاری فارس، معاونت آموزش و پرورش، تابستان ۱۳۹۴.
۸. صادقیان، حمید؛ "تحول بازنمایی زن قهرمان؛ سینمای انیمیشن دیزنی از سفید برفی و هفت کوتوله تا زوتوپیا"، نشریه هنرهای زیبا-هنرهای نمایشی و موسیقی، دوره ۲۶، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۰.
۹. حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی، درآمدی بر نظام تربیت اسلام، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۷۷.
۱۰. شیرازی، علی؛ "طرح‌های مدون آمریکا علیه انقلاب و مردم"، انتشارات خادم الرضا (ع)، ۱۳۸۳.
۱۱. آل احمد، جلال؛ غرب زدگی، انتشارات مجید، مهر ۱۳۴۱.
۱۲. حبیبی، مجتبی؛ "تجلی صهیونیسم در رمان‌های جهانی"، انتشارات روزگار، ۱۳۹۱.
۱۳. دکتر حداد عادل، غلامعلی؛ فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی، انتشارات سروش، ۱۳۸۹.
۱۴. دکتر ساروخانی، باقر؛ کودکان و رسانه‌های جمعی، اداره کل پژوهش و آموزش سیما، ۱۳۸۷.
۱۵. هوور، استوارت؛ ترجمه: عامری، علی؛ مهابادی؛ محمدی، فتاح؛ دین در عصر رسانه، قم، انتشارات دفتر عقل، ۱۳۸۸.
۱۶. علوی طباطبایی، سید ابوالحسن؛ هالیوود و فرجام جهان، نشر موعود عصر، ۱۳۹۲.
۱۷. حبیبی، مجتبی؛ سینما و صهیونیسم، انتشارات روزگار، ۱۳۹۱.
۱۸. دکتر معین، محمد، فرهنگ فارسی معین (فرهنگ دوجلدی معین)، انتشارات آدنا، ۱۳۸۱.

۱۹. آوینی، سید مرتضی، *آینه جادو*، چاپ دوم، تهران، نشر ساقی، ۱۳۷۹.
۲۰. خزاعی راوی، "ساختار شکنی در کارتون های پری دریایی کوچولو و دلیر (نقد کاربردی)"، سومین همایش ملی رویکردهای میانرشتهای به آموزش زبان و ادبیات، مطالعات و ترجمه، صص ۱-۱۲، ۱۳۹۸.
۲۱. شهید مطهری، مرتضی، *تعلیم و تربیت در اسلام*، انتشارات نسیم مطهر، ۱۳۷۵.
۲۲. تامس ای، هریس، به ترجمه اسماعیل فصیح، انتشارات نشر نو، ص ۲۴.
۲۳. م، درخشان؛ «صهیونیسم و نماد پردازی در برنامه های کودکان»؛ نشریه فرهنگ و هنر، فارابی، دوره شانزدهم فارابی، شماره دوم، بی تا.
۲۴. بهزاد، فریال، «انیمیشن و سینمای کودک»؛ نشریه فرهنگ و هنر، فارابی شماره ۶۲، بی تا.